

Taica ios mine Ruttotaudhin Maan siselle leheteisin

Rutto-sanana semanttinen ja pragmaattinen vertailu Agricolan tekstien ja nykykielen välillä

Venla Ahvenainen

Kandidaatintutkielma

Kielten tutkinto-ohjelma, suomen kieli ja suomalais-ugrilainen kielentutkimus

Kieli- ja käännöstieteiden laitos

Humanistinen tiedekunta

Turun yliopisto

Huhtikuu 2026

Turun yliopiston laatu järjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu

Turnitin OriginalityCheck -järjestelmällä

Kandidaatintutkielma

Suomen kieli ja suomalais-ugrilainen kielentutkimus, suomen kieli

Venla Ahvenainen

***Taica ios mine Ruttotaudhin Maan siselle leheisin – Rutto*-sanan semanttinen ja pragmaattinen vertailu Agricolan tekstien ja nykypuhekielen välillä**

Sivumäärät: 28, liitteitä 2.

Kandidaatintutkielmassani tarkastelen *rutto*-lekseemin semanttisia ja pragmaattisia käyttötapoja vertailemalla sen esiintymiä 1500-luvun suomen kirjakielen ja nykypuhekielen välillä. Tutkielmani aineisto muodostuu kahdesta korpuksesta: varhaista kirjakieltä edustavat Mikael Agricolan tekstit ja nykypuhekieltä Suomi24-korpus, josta tarkastelen vuosien 2020–2023 esiintymiä. Tutkimuksen tavoitteena on selvittää, miten lekseemin merkitys ja käyttökontekstit ovat muuttuneet tarkasteltujen ajanjaksojen välillä.

Tavoitteenani on selvittää, millaisia eroja ja yhtäläisyyksiä *rutto*-sanan käytössä esiintyy tarkasteltujen ajanjaksojen välillä. Aihe on ajankohtainen, sillä tutkittavan lekseemin viittauskenttä on jatkuvassa muutoksessa ja sen käyttö reagoi kielenulkoiseen maailmaan. Analyysin menetelmänä käytetään kvalitatiivista lähilukua, jossa lekseemin pragmasemanttisia käyttötapoja tutkitaan aineiston pohjalta.

Rutto-lekseemin merkitys ja käyttökonteksti ovat hypoteesini mukaisesti pysyneet suhteellisen muuttumattomina. Varhaisen kirjakielen pääosin konkreettisten viittausten rinnalle on kuitenkin kehittynyt erityisesti uusia metaforisia käyttötapoja nykypuhekielessä. Tutkielma osoittaa, että yksittäisen lekseemin tarkastelu tarjoaa näkökulman laajempiin kielen muutoksen prosesseihin, kuten kielenulkoisen maailman kehittymiseen. Jatkotutkimuksessa olisi hyödyllistä täydentää laadullista analyysia määrällisillä menetelmillä, jotta sanan esiintymistiheyttä sekä sen eri muotojen jakautumista voitaisiin tarkastella tätä tutkielmaa systemaattisemmin. Tutkimus voisi hyötyä myös poikkikielisestä vertailusta.

Avainsanat: semantiikka, pragmatiikka, korpustutkimus, Mikael Agricola

Sisällys

1	Johdanto	4
2	Teoreettinen tausta	6
2.1	Varhainen suomen kirjakieli	6
2.2	Agricolan sairausanasto	7
2.3	Kirjakielen ja puhekielen suhde	8
2.4	Semanttisen ja pragmaattisen näkökulman teoriaa	9
3	Aineisto ja menetelmä	11
3.1	Korpukset	11
3.2	Korpuslähtöinen laadullinen analyysi	12
4	Analyysi	14
4.1	<i>Ruton</i> esiintymät korpuksissa	14
4.1.1	<i>Ruttotauti</i> Agricolan teksteissä	14
4.1.2	<i>Rutto</i> nykykielessä	15
4.2	<i>Rutto</i> retorisena keinona	16
4.3	Ajankohtaisuus	20
5	Päätäntö	22
	Lähteet	25
	Liitteet	29
	Liite 1. Korp-käyttöliittymässä valitut korpukset	29
	Liite 2. Korp-käyttöliittymässä tehdyt haut	30

1 Johdanto

Kandidaatintutkielmassani vertailen kahdessa toisistaan poikkeavassa aineistossa esiintyvää *rutto*-lekseemin käyttöä merkityksen ja käyttökontekstin näkökulmasta. Tavoitteenani on selvittää, miten *rutto*-sanon käyttö eroaa 1500-luvun kirjakielen ja nykypuhekielen välillä. Eri vuosisatojen kieltä edustavat aineistot kuvaavat yhteiskunnallisia ja tieteellisiä käsityksiä. Tutkimukseni ei siis ainoastaan lisää tietoa suomen kielen historiasta, vaan se myös syventää ymmärrystä kielen keinoista välittää ihmisten kokemuksia ja asenteita.

Akateemikko Kaisa Häkkinen on tehnyt merkittävää tutkimustyötä suomen kielen sanahistoriasta ja etymologiasta, perehtyen erityisesti Agricolan kieleen sekä vanhan kirjakielen tutkimukseen (ks. Häkkinen 1994; 2005; 2007a; 2007b) tarjoten tärkeää taustatietoa tutkielmaani (Suomen Akatemia). Myös lääketieteellisestä sanastosta ja historiallisista tautikäsitteistä on tehty aiempaa tutkimusta (ks. Uusitalo – Salmi – Elsayed 2024; Kulonen 1990; Toropainen 2017), joka tukee tutkielmani lähtökohtia ja tarjoaa vertailupohjaa esimerkiksi lääketieteellisen sanaston tarkastelulle. Tässä tutkielmassa vertailen Agricolan teksteissä esiintyvää *rutto*-lekseemin käyttöä nykypuhekielessä käytettäviin ilmauksiin sekä tarkastelen, millaisia muutoksia sanojen merkityksessä ja käyttökontekstissa on tapahtunut ajan kuluessa.

Tutkimuskysymykseni ovat seuraavat:

1. Miten Agricolan teksteissä esiintyvä lekseemi *rutto* eroaa semanttisesti ja pragmaattisesti nykypuhekielessä esiintyvistä vastineista?
2. Mitä havainnot kertovat *rutto*-lekseemin käyttökontekstien ja merkitysten muutoksista?

Hypoteesini on, että Agricolan teksteissä *rutto*-lekseemi esiintyy suhteellisen epätarkoissa konteksteissa, joissa sairauden nimitystä voidaan käyttää useankin eri taudin kuvailussa. Nykypuhekielessä sanaa käytetään kuvaamaan useammin tiettyä sairautta tai kuvainnollisesti jotakin epämiellyttävää ilmiötä. Nykypuhekielen aineistossa *rutto*-sanaa tullaan käyttämään Agricolan tekstejä vakiintuneemmin, mutta aineiston Internet-kielisen käyttökontekstin perusteella sanan käyttö tulee olemaan kielenkäyttäjien omien kokemusten ja murteellisuuden sävyttämiä. Tutkielma osoittanee, että *rutto* on saanut nykypuhekielessä uusia merkityksiä ja käyttötapoja. Näihin ovat vaikuttaneet suomen kielen sanaston kehittyminen ja tarkentuminen tieteen kehittyessä, sekä kielenkäyttäjien kokemukset ja henkilökohtaiset suhteet analysoitavaa sanaa kohtaan.

Tutkimusaineisto kerätään Kielipankin tarjoamista tekstikorpuksista, ja se koostuu *rutto*-sanaa sisältävistä tekstikatkelmista Mikael Agricolan teoksissa sekä Suomi24-korpuksessa. Tutkimus toteutetaan kvalitatiivisella analyysillä, sillä tarkastelun kohteena ovat *rutto*-lekseemin merkitysten ja käyttökontekstien ominaisuudet eri aikakausien käyttöyhteyksissä. Laadullinen analyysi tukee siis tutkimuksen tavoitetta parhaiten. Nykypuhekielen aineistoksi on valikoitunut verkkokeskustelufoorumi, sillä siellä esiintyvä kielimuoto on mahdollisimman samankaltaista puhutun puhekielen kanssa.

Seuraavassa luvussa käsittelen tutkimuksessa hyödynnettävää teoreettista taustaa sekä aiempaa tutkimusta perehtyen ensin suomen kirjakielen alkuvaiheisiin (luku 2.1), jonka jälkeen kerron yleisesti Agricolan teksteissä esiintyvistä sairaussanastosta (luku 2.2). Varhaisen kirjakielen esittelyn jälkeen kerron lyhyesti kirjakielen ja puhekielen suhteesta (luku 2.3), jonka jälkeen käyn läpi tutkimukseni kannalta olennaista semantiikan ja pragmatiikan käsitteistöä ja teoriaa (luku 2.4). Luvussa 3 esittelen tutkielman aineiston ja käytetyt tutkimusmenetelmät. Kerron tutkielmassa hyödynnettävistä korpuksista luvussa 3.1, jossa myös esittelen tutkielman aineistot. Tutkimus toteutetaan laadullisella analyysillä, jota avaan muiden tutkielmassa hyödynnettävien menetelmien ohella luvussa 3.2. Kerron menetelmäluvussa myös lyhyesti tekoälyn käytöstä tutkielmassa.

Siirryn analyysiosioon luvussa 4, jossa tarkastelen aineistoa syventyen aluksi erittelemään *ruton* esiintymiä korpuksissa (luku 4.1) eli kuinka usein sana esiintyy kummassakin aineistossa ja kuinka olen rajannut aineistot. Tarkastelen tutkittavan lekseemin esiintymiä sekä Agricolan teksteissä (luku 4.1.1) että nykypuhekielen korpuksessa (luku 4.1.2). Seuraavaksi analysoin *ruton* käyttöä sanomaa tehostavana tyylikeinona (luku 4.2), jonka jälkeen pohdin tutkittavan lekseemin käytön yleisyyttä ja ajankohtaisuutta (luku 4.3). Päätän tutkielmani lukuun 5, jossa käyn läpi tutkimuksen keskeisiä tuloksia ja mahdollisia tulevaisuudenkuvia.

2 Teoreettinen tausta

2.1 Varhainen suomen kirjakieli

Mikael Agricola (1510–1557) pidetään suomen kirjakielen isänä, sillä hänen laatimansa teokset ovat muodostaneet keskeisen lähtökohdan suomen kirjakielelle, sekä sen alkuperien tutkimukselle (Häkkinen 2007a). Agricolan maine kirjakielen luoja perustuu siihen, että hän toimitti painoon ensimmäiset suomenkieliset tekstit, jotka ovat siis ensimmäisiä suomen kielellä painettuja kirjoja (Häkkinen 1994: 443; Häkkinen 2007a). Taru-Maija Väisänen määrittelee pro gradu -tutkielmassaan (2014) vanhan kirjasuomen kauden alkaneen juuri näistä ensimmäisistä suomen kielellä painetuista teoksista 1540-luvulla, ja kestäneen 1800-luvun alkupuolelle asti (Väisänen 2014; 15). Tässä tutkielmassa kutsun Agricolan kieltä ajoittain varhaiseksi kirjasuomeksi, sillä se tarjoaa mahdollisimman varhaisen kosketuspinnan suomen kirjakieleen. En kuitenkaan viittaa tällä Väisäsen määrittelemään 1540–1800-lukujen kirjallisuuteen, vaan nimenomaan Agricolan teksteihin.

Agricolan teoksissa esiintyvä sanasto on osin vakiintumatonta, mihin vaikuttaa teksteissä näkyvä murteellisuus sekä vieraiden kielten, erityisesti ruotsin ja latinan, vaikutteet (Häkkinen 2007a). Toisaalta vieraiden kielten malli osoittautui hyödylliseksi, sillä suomen kielen kirjoitusjärjestelmä haki vasta muotojaan, mikä näkyy Agricolan teksteissä kirjoitusasun vaihtelevuutena (Salmi 2020: 280). Agricolan kieli kuvastaa 1500-luvun alun olosuhteita, kuten uskomuksia ja tautikäsitteitä, joita tässä tutkielmassa tulkitaan varhaisen kirjakielen antaman kontekstin avulla.

Osa Agricolan sanastosta on säilynyt nykykieleen alkuperäisine tarkoitteineen tai pysynyt kirjakielisessä käytössä, mutta eri merkityksessä kuin ennen (Häkkinen 1994: 412). Esimerkiksi lekseemit *valta*, *nälkä* ja *langeta* ovat säilyneet Suomen etymologisen sanakirjan [myöhemmin SES] mukaan alkuperäisissä merkityksissään nykykieleen (SES 2026). Aiempi tutkimus tarjoaa tärkeän perustan Agricolan sanaston tarkastelulle, mutta jättää tilaa yksittäisten sanojen käyttöyhteyksien ja merkitysten muutoksen tarkemmalle analyysille. Tarkastelemalla sanoja *rutto* ja *ruttotauti* Agricolan teoksissa, ja vertaamalla niitä nykykielen arkiyhteyksissä käytettäviin vastineisiin, voidaan täydentää käsitystä sairaussanaston kehityksestä ja merkityksenmuutoksista suomen kielessä.

2.2 Agricolan sairaussanasto

Häkkisen (2007b) mukaan Agricolan sairaussanasto tarjoaa mielekkään lähtökohdan varhaisen suomen kirjakielen sanaston tutkimiseen, sillä suomenkielinen lääketieteellinen terminologia ei ollut vielä 1500-luvulla pitkälle kehittynyttä, eikä yhtenäistä. Sairauksiin ja ruumiillisiin vaivoihin viittaavat ilmaukset pohjautuivat usein kansanomaisiin käsityksiin terveydestä ja sairaudesta, ja niiden merkitykset voivat poiketa huomattavasti nykypäivän puhekielessä käytettävistä vastineista. Tautien uskottiin johtuvan muun muassa erilaisista voimista, kuten luonnossa piileskelevistä henkiolennoista, joita vastaan taisteltiin muun muassa taikuuden, kuten loitsujen, rukousten ja uhrilahjojen avulla. (Häkkinen 2007b.)

Varsinainen taudinnimistön murros tapahtui vasta kristinuskon rantauduttua Suomeen, kun asutus keskittyi kirkkojen ympärille syntyneisiin kaupunkeihin edistään kulkutautien leviämistä ja täten myös lisäten tautisanaston merkitystä. Kristinuskon on myös vaikuttanut uskomuksiin sairauksien syntyperästä, mikä on huomattavissa varhaisista Agricolan käännöksistä, joissa taudit on lähetetty maahan rangaistuksina Jumalalta. (Häkkinen 2007b.) Varhainen tauteihin liittyvä sanasto on siis riippuvaista sairauteen ja sen syihin liittyvistä käsityksistä (Uusitalo – Salmi – Elsayed 2024: 8).

Agricolan teoksissa kerrotaan usein jonkun sairastuneen, eikä tarkkoja taudinnimiä ole määritetty. Tauteina teoksissa mainitaan sairauden, vamman tai tautien aiheuttamia oireita ja niiden aiheuttamia tiloja. Todellisten syiden etsiminen ei ollut olennaista, ainoastaan tilan kertominen, kuten *ihminen oli halvattu*. (Häkkinen 2007b.) Edellä mainitsemani Häkkisen käyttämä esimerkki esiintyy Agricolan teoksessa *Se Wsi Testamenti* (1548) seuraavanlaisesti: ”Ja catzo / mutamat miehet cannoit yhden Inhimisen / ioca oli *Haluattu* / Ja he pydhit hende sisellenwiedhä pannaxens henen etens” (Agricola 1548, Lk 5:18). *Halvattu*-sanan nykykielisiä vastineita ovat *halvaantunut*, *piru* ja *peijakas* (SES 2025). Agricolan teksteissä kyseistä adjektiivia käytetään yleensä kuvaamaan joko vuodepotilasta tai lamaantunutta ihmistä: ”Herra / minun paluelian sairasta coton *haluattuna* / ia cowan waiuatan” (Agricola 1548, Mt 8:6). Edeltävästä *ihminen oli halvattu* -esimerkistä poiketen toisen esimerkin käyttötapa on säilynyt nykykieleen semanttisesti muuttumattomana, ja voimme sanoa palvelijan sairastavan kotona *halvattuna*.

Nykykielessä esiintyvät tautien nimet ovat usein vakiintuneita. Häkkisen esimerkin vastineena toimii nykykielessä rakenne *ihminen oli halvaantunut*, viitaten tiettyyn olotilaan mahdollisimman täsmällisesti ja yksiselitteisesti. Tautien nimet

viittaavat usein oletettuun oirekokonaisuuteen, joka on tunnistettavissa nykypuhekielessä käyttökontekstista. Ero Agricolan kirjakielessä ja nykypäivän puhekielessä esiintyvän sairaus-sanaston välillä kuvastaa sekä kielellistä että kulttuurillista kehitystä: kun Agricolan teksteissä keskeistä on yleisesti sairauden ilmeneminen ja sen vaikutus ihmisen toimintakykyyn, nykykielessä on keskeistä sairauden luokittelu sen nimen ja oireiden mukaan. Suomen kirjakielen muotoutumista etenkin sen vakiintumisen kannalta on ohjaillut erityisesti 1800-luvun pyrkimys virheettömiin muotoihin. (Häkkinen 1994: 451.)

Tyypillisimmin Agricolan teksteissä esiintyvissä yhdyssubstantiiveissa alkuosat ovat nominatiivissa, ja ne ovat usein muodostettu yhdistämällä kaksi sanaa. Taudinnimityksiä on muodostettu juuri tällaisten yhdyssanojen ja sanaliittojen avulla, joiden edusosa on yksinkertaisesti *tauti*, ja joiden määriteosa muuttuu kyseessä olevan taudin mukaan. (Uusitalo – Salmi – Elsayed 2024: 20.) Määriteosa siis kertoo mistä sairaudesta on kyse, kuten yhdyssubstantiivissa *kuutauti*, joka tarkoittaa naisen kuukautisia: ”Ei sinun pidhe siselkeumen waimon tyge / nincauuan quin Hen *cwtaudhins* kersipi / henen häpiens alastamaan” (Agricola 1552, 3Ms 18:19). *Tauti*-lekseemi ei tässä yhteydessä tarkoita nykymerkityksen tavoin sairautta, vaan vaivaa tai ruumiintilaa.

Tässä tutkielmassa en tarkastele Agricolan teoksissa esiintyvää sairaussanastoa nykylääketieteelliseen termistöön peilaten, vaan arkisissa käyttökonteksteissa esiintyviin vastineisiin. Nykylääketieteessä käytetylle kielelle on ominaista tarkoituksella luotu uudissanasto, jolla korvataan alan vieraskielistä sanastoa, mutta varsinainen ihmisen anatomiaa kuvaava sanasto pohjautuu olennaisilta osiltaan hyvin vanhalle pohjalle (Kulonen 1990). Käytännössä analyysin lähtökohtana toimii siis muodoltaan samanlaiset sanat ja merkkijonot, sillä 1500-luvun tautikäsitys eroaa perustavanlaatuisesti nykylääketieteestä, eikä ole tarkoituksenmukaista vertailla niiden sanastoa keskenään. Tämän takia poimin myös nykykielen vastineet Suomi24-korpuksesta virallisen lääketieteellisen termistön sijaan.

2.3 Kirjakielen ja puhekielen suhde

Kirjakieli on kielenhuollon suositusten mukaisesti standardoitu kieli, jonka sanasto on selkeästi ymmärrettävää, ja sillä tarkoitetaan ensisijaisesti kirjoitettua yleiskieltä (Häkkinen 1994: 17; Viinikka – Voutilainen 2013). Kotimaisten kielten keskuksen [myöhemmin Kotus] mukaan yleiskielellä tarkoitetaan siis neutraalissa asiatyylisessä viestinnässä käytettävää yleiskielistä kielimuotoa (Yleiskieli ja muut kielimuodot). Kun yleiskielen termi viittaa sekä puhuttuun että kirjoitettuun kieleen, puhekieli tarkoittaa kirjakieltä vapaamuotoisempaa ja

arkisempaa kielimuotoa. Vaikka yleiskielen ja puhekielen termit mielletään tyypillisesti kertovan, missä kyseistä kielimuotoa esiintyy, voi kumpaakin muotoa sekä puhua että kirjoittaa. (Viinikka – Voutilainen 2013.)

Julkinen puhekieli on lähimenneisyydessä kehittynyt entistä moninaisemmaksi, ja puhutun yleiskielen rakenteessa on sekä alueellisten että sosiaalisten erojen lisäksi alkanut enenevästi näkyä myös kontekstin, eli ympäristön vaikutus (Häkkinen 1994: 17). Tilanteisesti tarkasteltuna kielelliset valinnat eivät perustu ainoastaan normitettuihin muotoihin, vaan siihen, millaisia merkityksiä kielenkäytöllä halutaan tilanteessa tuottaa. Erityisesti epämuodollisessa vuorovaikutuksessa, kuten verkkokeskusteluissa sanavalinnat voivat kertoa puhujan näkökulmasta ja tunteista sekä kuulluksi tulemisen tarpeesta. Kirjakielen ja puhekielen ero perustuu siis tilanteiseen vaihteluun, jossa käytettävä kielimuoto valikoituu tilanteen muodollisuuden asteen ja tyylin mukaan. (Viinikka – Voutilainen 2013.)

2.4 Semanttisen ja pragmaattisen näkökulman teoriaa

Ojutkankaan, Larjavaaran, Miestamon ja Yliskosken (2009) mukaan semantiikan eli merkitysoopin tutkimuksessa tarkastellaan kielen välittämiä merkityksiä irrallaan puhetilanteesta (Ojutkangas ym. 2009: 76). Pragmatiikassa puolestaan painottuvat erityisesti merkityksen muodostamisen ja tulkinnan prosessit osana kielellistä vuorovaikutusta. Merkityksen kokonaisvaltainen tutkimus vaatii sekä semantiikan että pragmatiikan tutkimusta, mistä on syntynyt uudistermi pragmasemantiikka. (Larjavaara 2007: 27–28.)

Merkitystä voi tutkia monista eri näkökulmista, kuten klassisen kategoriamallin, tai kognitiivisessa kielitieteessä sovellettavan prototyypiteorian avulla (ks. Lakoff 1987), jotka edustavat kahta erilaista tapaa ymmärtää käsitteitä ja merkityksiä. Kognitiivisessa lähestymistavassa kategoriat rakentuvat häilyvärajaisille tyypillisyyden asteille, kun taas vastakohtaisessa klassisessa luokitteluteoriassa entiteetit luokitellaan selkeärajaisiin joukkoihin. (Taylor 2003: 378; Larjavaara 2007: 125–126.) Prototyypiajattelun asteittaiset luokittelut perustuvat ihmisten taipumukseen tehdä yleistyksiä luokan tyypillisimmän edustajan ominaisuuksien perusteella (Ojutkangas ym. 2009: 81).

Kognitiivisen kielitieteen prototyypiajattelussa merkityksenmuutokset tapahtuvat vähitellen, kun käsitykset kategorian sisällä muuttuvat (Kuiri 2012: 43). Yksi merkityksenmuutoksen tyypeistä on metafora, jolla tarkoitetaan määrämerkitykselliselle lekseemille uusissa käyttöyhteyksissä muodostunutta kuvainnollista funktiota (Larjavaara 2007: 123). Esimerkiksi verbi

juurtua tarkoittaa konkreettisesti merkityksessään kasvin 'kiinnittymistä juurilla alustaan' sekä 'juurien kehittämistä', mutta metaforisesti sana voi tarkoittaa myös ajatuksen, tavan tai ihmisen juurtumista johonkin paikkaan tai yhteisöön (SES 2026). Usein metafora johtaa polysemiaan, jolloin sana saa uuden päämerkityksen vanhan ohelle (Kuiiri 2012: 45). Esimerkiksi sana *kukoistaa* tarkoittaa Vanhan kirjasuomen sanakirjan [myöhemmin VKS] mukaan: 'olla kukassa, kukkaloistossaan, heilimöidä; kasvaa rehevästi, olla hyväkasvuinen', mutta toiselta päämerkitykseltään sana viittaa metaforisesti ihmisen henkiseen kukoistamiseen, kuten hyvinvointiin ja onnentunteeseen (VKS 2026).

Metonymiaksi puolestaan kutsutaan ei-metaforista merkityksenmuutosta, jossa sanalle tulee uusi merkitys alkuperäisen tarkoitteensa lisäksi (Larjavaara 2007: 123). Metonymiaa kuvaa esimerkiksi sana *koulu*, joka tarkoittaa 'oppilaitosta; kouluopetusta, koulunkäyntiä' ja 'koulukuntaa' viitaten sekä rakennukseen että siellä tapahtuvaan toimintaan ja instituutioon, kuten virkkeessä: *koulu alkaa kahdeksalta* (SES 2026). Tällöin fyysinen paikka edustaa siihen liittyvää toimintaa ja kokonaisuutta.

Merkityksenmuutokset ovat pitkiä prosesseja, joissa sanan pragmasemanttista kehitystä ei voi aina selittää yksiselitteisesti. Prototyypiajattelussa eriateisen prototyypiset merkitykset ovat suhteessa toisiinsa, luoden niin sanotun merkityssikermän. Tällaista merkityssikermää voidaan pyrkiä ymmärtämään prototyypisesti järjestäytyneenä kategoriana. (Larjavaara 2007: 126–127). Tästä näkökulmasta myös sanan *rutto* merkityksiä voidaan tarkastella toisiinsa liittyvinä, eriateisen prototyypisinä merkityksinä, joissa alkuperäinen tautimerkitys toimii kategorian keskiönä ja myöhemmin syntyneet merkitykset sijoittuvat sen reuna-alueille.

3 Aineisto ja menetelmä

3.1 Korpukset

Korpus tarkoittaa kielentutkimuksessa hyödynnettävää aineistokokonaisuutta, jota sovelletaan esimerkiksi kielellisten ilmiöiden etsimisessä, niiden esiintymien laskemisessa, sekä tutkimushypoteesien testaamisessa (Lounela 2006). Korpuspohjainen analyysi mahdollistaa sanojen systemaattisen ja toistettavan tarkastelun laajoissa, autenttisissa aineistoissa. Kummatkin tässä tutkielmassa käytettävistä aineistoista on kerätty Kielipankin Korp-käyttöliittymässä tehdyillä konkordanssihaulla. Tällaisella haulla valituista korpuksista saadaan haetun sanan esiintymät luonnollisissa asiayhteyksissä, jotka ovat tässä tutkielmassa Suomi24-keskustelufoorumin viestit vuosilta 2020–2023, sekä Agricolan tekstit (Uotila 2023).

Agricolan teosten digitaalinen korpus tarjoaa luotettavan ja yhtenäisesti käsiteltävän aineiston varhaisesta kirjasuomesta, jolloin *rutto*-lekseemin varhaisimmat kirjalliset esiintymät voidaan paikantaa täsmällisesti. Vastaavasti Suomi24-keskustelufoorumin korpus edustaa nykykielen epämuodollista ja arkista käyttöä, mikä mahdollistaa sanojen nykyisten merkitysten ja käyttöyhteyksien tarkastelun puhekielisen verkkomediatekstin kontekstissa. Tutkielman lopusta löytyvät Korp-käyttöliittymässä valitut korpukset (Liite 1.) sekä liittymässä tehdyt haut (Liite 2.). Korpuksia käytetään aineistoesimerkkien etsimiseen, joita tarkastellaan lähilukuna.

Tutkielman aineistona toimii Agricolan teokset *ABCkiria* (1543), *Rucouskiria* (1544), *Se Wsi Testamenti* (1548), sekä muita Agricolan käännösteoksia, joista poimitaan korpuksen avulla tutkittavien sanojen esiintymät. Agricolan ensimmäinen julkaisu *ABCkiria* on 24-sivuinen aapiskatekismus, jonka tarkkaa ilmestymisvuotta ei tiedetä. *Rucouskiria* sisältää kirkolliseen käyttöön rukouksia, sekä osaksi latinankielisen kalenteriosaston. (Häkkinen 2007a.) *Se Wsi Testamenti* on uskonpuhdistuksen pääteos: ensimmäinen suomenkielinen Uuden testamentin käännös, jonka käsikirjoitus oli valmiina jo vuonna 1543, mutta ilmestyi lopullisessa muodossaan vasta vuonna 1548 (Häkkinen 2007a; Koivisto 2021).

Sanojen nykykielistä käyttöä edustavat esiintymät poimitaan Suomi24-verkkoyhteisön keskustelufoorumilta aikavälillä 2020–2023 käydyistä keskusteluista. Keskustelufoorumi mahdollistaa tunnistamattomana pysymisen, mikä puolestaan mahdollistaa sellaisista asioista ja tunteista keskustelun, mitä ei kasvokkaisessa vuorovaikutuksessa olisi mahdollista käsitellä (Harju 2018: 53). Analysoitavat lekseemit voivat esiintyä aineistoissa eri taivutus- tai yhdys-sanamuodoissa, kuten *ruttotauti* ja *rutosti*. Sanojen analyysi kuitenkin keskittyy erityisesti

astevaihtelemattomien substantiivimääritelmien merkitysten ja niiden eri käyttöyhteyksien perusteelliseen tarkasteluun – jättäen esimerkiksi adverbien *rutosti* tarkkan analyysin ulkopuolelle.

Tutkielman aineiston keruuseen valitut korpukset edustavat kahta ajallisesti erilaista kielenkäytön vaihetta palvelen analyysin tavoitetta. Agricolan kirjoitukset tarjoavat varhaisimman mahdollisen kosketuspinnan tutkittavien sanojen käyttöön kirjasuomessa, kun taas Suomi24-keskustelufoorumi tarjoaa laajan ja monimuotoisen aineiston sanojen puhekielisestä käytöstä varioivissa konteksteissa. Yhdessä nämä aineistot mahdollistavat sanojen merkitysten ja käyttöyhteyksien vertailevan tarkastelun.

Aineistot soveltuvat erityisesti *rutto*-lekseemin semanttisen ja pragmaattisen variaation analyysiin. Sen sijaan ne eivät mahdollista tarkkaa tutkimusta sanan kehityksen syistä, tai täsmällisistä ajankohdista, jolloin muutokset ovat tapahtuneet. Lisäksi aineistot eivät tarjoa kattavaa kuvausta 1500-luvun puhekielen sanastosta, tai tutkittavien lekseemien käytöstä Agricolan pääosin kirkollisten tekstien ulkopuolella. Agricolan sanastoa edustava aineisto on myös määrällisesti huomattavasti nykykielen aineistoa suppeampi, mikä rajoittaisi kvantitatiivista frekvenssianalyysia, mutta on riittävä yksityiskohtaiseen laadulliseen tarkasteluun.

3.2 Korpuslähtöinen laadullinen analyysi

Analyysi toteutetaan kvalitatiivisella, eli laadullisella lähestymistavalla, jonka tavoitteena on ymmärtää tutkittavan lekseemin eri merkitysten ja käyttötapojen variaatiota sekä nykykielissä että historiallisissa konteksteissa. Laadullisissa analyysissä aineistoa tarkastellaan kokonaisuutena. Analyysi koostuu kahdesta vaiheesta: ”havaintojen pelkistämisestä ja arvoituksen ratkaisemisesta”, minkä voi toteuttaa vain analyttisesti. (Alasuutari 2015: 2.) Tutkimuksen painopiste ei siis ole sanojen esiintymistiheyksien tai määrällisten muutosten mittaamisessa, vaan semanttisten sisältöjen ja käyttöyhteyksien tulkitsevassa tarkastelussa.

Hyödynnän tutkielmassani aineistopohjaista lähestymistapaa, joka perustuu Jantusen (2009) mukaan aineiston laajamittaiseen tarkasteluun, jota ohjaavat tutkijan havainnot, aiempi tutkimus ja teoreettiset lähtökohdat. Tässä lähestymistavassa aineisto toimii välineenä aiempien havaintojen ja teorioiden tarkentamiseen, selittämiseen tai testaamiseen. (Jantunen 2009: 102–103.) Tutkielmani rakentuu ensisijaisesti tutkimusaineiston kokonaisvaltaisen lähiluvun varaan, mikä mahdollistaa aiempaan tutkimukseen ja aineistoon nojaavan analyysin toteuttamisen. Sovellan aineistopohjaista lähestymistapaa kvalitatiivisesti aineiston tarkassa lähiluvussa ja toistuvien piirteiden systemaattisessa havainnoinnissa.

Tarkastelen *rutto*-lekseemin esiintymiä korpusaineistoissa kiinnittäen huomiota sanan pragmasemanttiseen käyttöön. Yksittäisiä esiintymiä analysoidaan suhteessa laajempiin kielellisiin ja historiallisiin kehyksiin, jolloin *rutto*-lekseemin käyttöä tarkastellaan osana aineistojen edustamille ajanjaksoille tyypillisiä diskursseja, eli yhdyslauseita laajempia kielellisiä kokonaisuuksia (Ojutkangas ym. 2009: 180). Tavoitteena on tuottaa kokonaisvaltainen ja johdonmukainen selitys siitä, miten *rutto*-lekseemin merkitykset ja käyttöyhteydet eroavat toisistaan 1500-luvun kirjakielen ja nykypäivän välillä.

Aineisto on kerätty hakemalla Kielipankin Korp-käyttöliittymästä *rutto*-lekseemin esiintymiä sekä sellaisenaan että sellaisissa määritysyhdysanamuodoissa, jotka esiintyvät kummassakin korpusaineistossa. Kunkin esiintymän merkitystä tarkastellaan sen esiintymiskontekstissa, ja huomiota kiinnitetään sanojen tyypillisiin käyttötarkoituksiin sekä merkityksiin. Samaa analyysikehikkoa sovelletaan sekä varhaisen kirjasuomen että nykypuhekielen aineistoon, mikä mahdollistaa tutkittavan sanan pragmasemanttisen vertailun. Agricolan tekstit edellyttävät tarkkaa kontekstuaalista ja tulkitsevaa analyysia, kun taas Suomi24-aineisto tarjoaa näkökulman sanojen nykyiseen arkiseen ja epämuodolliseen käyttöön. Kvalitatiivinen analyysi mahdollistaa sanojen merkityssisältöjen ja käyttökontekstien tarkastelun tavalla, jota numeeriseen aineistoon perustuva tutkimus ei tavoita. Analyysin luotettavuutta tukee se, että tulkinnot perustuvat toistuviin aineistohavaintoihin ja yhtenäiseen analyysimenetelmään molemmissa korpuksissa.

Olen noudattanut Turun yliopiston linjausta tekoälyn käytöstä (ks. Suominen 2023) ja hyödyntänyt tutkimusprosessin tukena generatiivista tekoälyä (Scopus AI) tarkoituksenmukaisesti sekä eettisesti. Tekoälytyökaluja on käytetty tiedonhaun apuna lähdekirjallisuuden etsimisessä. Työkalun ehdottamia lähteitä olen käyttänyt etsimällä ja lukemalla alkuperäislähteet, ja viitannut niihin oikeaoppisesti. Tutkielman sisällön olen luonut itse, eikä tekoälyä ole käytetty tekstin tuottamiseen lainkaan. Työkalun käytössä olen huomionut myös mahdolliset virheet ja virhelähteet arvioiden tekoälyn tuottamaa tietoa kriittisesti.

4 Analyysi

4.1 *Ruton esiintymät korpuksissa*

Agricolan teksteissä *rutto* esiintyy korpuksen mukaan kuusi kertaa ja *ruttotauti* 21 kertaa, eikä muita *rutto*-lekseemin johdoksia esiinny aineistossa. Varhaisen kirjasuomen korpusta on tarkasteltu lähilukuna ja analyysi perustuu koko aineistoon. Tarkastelua havainnollistetaan esimerkeillä, jotka edustavat aineiston tyypillisimpiä *rutto*-lekseemin käyttöyhteyksiä.

Rutto-nomini esiintyy Suomi24-verkkopalstalla määritetyllä aikavälillä (2020–2023) yhteensä 5727 kertaa ja yhdyssubstantiivi *ruttotauti* esiintyy 352 kertaa. Nykykielen korpusta on tarkasteltu kokonaisuutena, ja havainnot keskittyvät sellaisiin semanttisiin ja pragmaattisiin käyttöyhteyksiin, jotka toistuvat keskustelufoorumilla useimmin. Analyysiä havainnollistetaan aineistosta poimituilla esimerkeillä. Lisäksi Suomi24-foorumissa esiintyy muita *rutto*-lekseemin johdoksia ja yhdyssubstantiiveja, kuten *ruttoepidemia*, *ruttoinen*, *ruttojuuri*, *ruttotautinen*, *pernarutto* ja *ruttopuisto*, joita ei tarkastella tässä tutkielmassa, sillä niille ei löydy vastineita Agricolan kielestä.

4.1.1 *Ruttotauti* Agricolan teksteissä

1500-luvulla julkaistuissa teksteissä selvältäkään vaikuttavia taudinnimiä ei voida tulkita nykylääkätieteen mukaisesti, vaan ne ilmentävät pikemminkin yleistä sairastumistilaa. Kuten aiemmin mainitsin sanan *rutto* tai *ruttotauti* esiintyessä Agricolan teksteissä (ks. luku 2.2), se kuvataan pääosin Jumalan lähettämänä rangaistuksena, vaikka merkitys vakavana ja yhteiskuntaa koettelevan sairautena säilyykin. (Häkkinen 2007b.)

- (1) HERRAN pite sinuhun *Ruttotaudhin* rydhyttemen /sihenasti ette hen sinun hucuttais /sijnä Maassa / iohongas tulet site omistaman. (Agricola 1552, 5Ms-28:21)
- (2) Coska sielle palio *Rutost* cooli ia HERRAN sundyme woosi oli. (Agricola 1552)

Ruttotauti esiintyy Agricolan teksteissä usein Jumalan tahdon ilmentymänä; tuhoavana ja hävittävänä tautina, sellaisena voimana, joka kadottaa ihmiset maan päältä. Lekseemiä käytetään taudinnimenä sekä lyhyessä *rutto*-muodossa että yhdyssubstantiivina *ruttotauti*, jossa edusosana on Agricolan taudinnimille tyypillinen *tauti* (esimerkit 1 ja 2). Esimerkissä 2 sanan käyttöyhteydessä on havaittavissa metonyymisyyttä, sillä *rutto* viittaa itse ruttotaudin sijasta sen seuraukseen, eli tautiin kuolemiseen.

Yhdyssanojen osuus sanaston kokonaismäärästä on kasvanut Agricolan ajoista huomattavasti, mikä viittaa yhdyssanojen muodostamisen suosion kasvuun kielen kehittyessä. Lisäksi Agricolan yhdyssanat ovat säilyneet yksittäisiä lekseemejä heikommin. (Häkkinen 1994: 414.) Tämä osoittaa, että nykykieleen vakiintunut taudinnimi on typistynyt alkuosa Agricolan käytämästä yhdyssubstantiivista *ruttotauti* (Häkkinen 2005). Kielen kehittyessä yhdyssanoja voidaan siis helposti sekä muodostaa että purkaa sen mukaan, mikä sopii kielenkäyttäjien tarpeisiin parhaiten (Häkkinen 1994: 414).

(3) Jos min eleheteisin ne Nelie minun Paha Rangaistustani / quin on / Miecka / Nelke /
pahat Pedhot ia *Ruttotaudhin* Jerusalemin ylitze. (Agricola 1551, Hes-14:21)

(4) Coska hen annoi wihans edeskeudhe / Ja heiden Sieluiansa eipe Coolemasta säästenyt /
Ja cooletti *Ruttotaudhilla* heiden Eleimens. (Agricola 1551, Ps-78:50)

Uudessa testamentissa *rutto* yhtenä kulkutaudeista liitetään lopun aikoihin, joita jo vanhan testamentin profeetat julistavat. Agricolankin käännöksessä esiintyvät *miekka*, *rutto* ja *nälkä* (esimerkki 3) ilmoitetaan olevan tulevia rangaistuksia Jumalan hylänneelle kansalle. Esimerkki havainnollistaa vanhan kirjasuomen korpuksessa toistuvaa *rutto*-lekseemiin yhdistettyä metaforisuutta. Virkkeen metaforisuus rakentuu erityisesti neljän rangaistuksen ympärille, joiden avulla abstrakti jumalallinen koettelemus konkretisoituu sodan, nälänhädän, hallitsemattoman ja uhkaavan luonnon sekä tautien kaltaisina katastrofeina. *Rutto* toimii siis metaforisena Jumalan rangaistuksen ilmentymänä, joka ei ole sidottu sanan prototyyppiseen merkitykseen.

Esimerkki 4 kuvaa Agricolan teksteissä korostuvia rangaistusten seuraamuksia, kun *rutto* esitetään Jumalan vihan konkreettisena toteutumana. *Rutto* ei tällöin ole pelkästään yksi mahdollinen rangaistus muiden joukossa, vaan se näyttäytyy Jumalan toiminnan välineenä, joka johtaa kuolemaan ja tuhoon. Agricolan teksteissä *rutto* esiintyy Jumalan mahdin pelottavana ilmentymänä sekä konkreettisena että metaforisena tuhon välineenä (Hiltunen 2020).

4.1.2 *Rutto* nykykielessä

Ruton prototyyppinä voidaan pitää Yersinia pestis -bakteerin aiheuttamaa keskiajalla riehunutta paiseruttoa, joka tunnetaan myös nimellä ”Musta surma” (Vuorinen 2021: 2725). Tämä merkitys toimii myös vertailukohtana sanan laajemmille ja kuvaannollisille käyttötavoille, kun sitä käytetään kuvaamaan nopeasti leviävää ja vaikeasti hallittavaa ilmiötä, kuten taloudellista kriisiä. *Rutto*-lekseemi on siis polyseeminen, sillä sanan päämerkitykset kattavat sekä

konkreettisen tartuntataudin (tyypillisesti paiseruton) että metaforiset: poliittisesti, sosiaalisesti tai moraalisesti tuhoisat ilmiöt. Kummallakin merkityksellä on yhteisiä ydinajatuksia nopeasta leviämisestä ja massiivisista ihmismenetyksistä, mikä on vaikuttanut sanan toisen päämerkityksen muodostumiseen.

(5) Mustaksi Surmaksi kutsuttu *rutto*, joka tappoi kaksi kolmannesta Euroopan väestöstä. (S24_2020)

(6) Ja rahaakin käytetään siinä *rutosti!* (S24_2020)

Ruton nykyinen konkreettinen prototyyppi on aiemmin mainittu vakava tartuntatauti (esimerkki 5), joka on aikanaan levinnyt erityisesti Euroopassa nopeasti suurta kuolleisuutta aiheuttaen. Erinäisissä käyttöyhteyksissä *rutto*-lekseemiä on käytetty myös adjektiivina, kuvaten 'nopeaa, ripeää' ja 'äkkipikaista', missä merkitysyhteydessä se on säilynyt viron nykykieleen adverbina *ruttu* (Heikkilä 2020; Laalo 2010). Myös 1800-luvulla merkitystä 'kiireesti, nopeasti' on ilmaistu muun muassa sanoin *ruton*, *rutosti*, *ruttoisesti* ja *ruttoontuu* (Laalo 2010). Alkuperäinen 'nopeaa' tarkoittava merkitys on myös luonut pohjaa nykyiselle sanan prototyyppiselle tarkoitteelle (SES 2026). Nykypuhekielen aineistossa toistuu myös useasti adverbi *rutosti* (esimerkki 6), joka Kielitoimiston sanakirjan [myöhemmin KS] mukaan tarkoittaa 'paljon, runsaasti' ja 'rutkasti' (KS 2026). Esimerkissä 6 esiintyvä sanan käyttötapa muistuttaa metonymistä merkitysyhteyttä, mutta nykykielessä se on vakiintunut adverbi, eikä sitä voi pitää produktiivisena metonymiana.

4.2 *Rutto* retorisenä keinona

Rutto-lekseemiin yhdistetään nykykielessä useita affektisia merkityksiä, jotka *Iso suomen kielioopin* (2008) verkkoversion [myöhemmin VISK] mukaan ilmaisevat puhujan suhtautumista tai asennoitumista (VISK §1707).

(7) Kommunismi on *rutto* ja tuho (S24_2020)

(8) Kiire kiire, aikamme *rutto* 😊 (S24_2023)

Rutolla viitataan nykykielessä usein hallitsemattomasti leviävään sekä kielteisiä tunteita aiheuttavaan ilmiöön (esimerkit 7 ja 8). Sanaa käytetään tyypillisesti kuvaamaan ilmiötä, joka koetaan tuhoisana, tarttuvana tai jopa moraalisesti rappeuttavana, ja sitä voidaan hyödyntää esimerkiksi vahvojen mielipiteiden ilmaisemisessa (esimerkki 7). Esimerkissä 8 *kiire* rinnastetaan *ruttoon*, tulkiten kiireen olevan nykyaikaista yhteiskuntaa vaivaava tarttuva sairaus.

Nominin metaforinen käyttö toistuu useaan kertaan Suomi24-keskustelufoorumilla erityisesti sellaisissa yhteyksissä, joissa nomini rinnastetaan johonkin uhkaavaan ja nopeasti tarttuvaan tai leviävään entiteettiin.

(9) Covid19 on tappava *rutto* muistakaa boosterit ajoissa (S24_2021)

(10) Kyllä siellä perunapellolla on *rutto*, Myrkkyjä peltoon (S24_2023)

(11) Elisa tuhoutukoon koska levittää 5G *ruttotautia* koko maahan. (S24_2022)

Kuten aiemmin todettu, Agricolan teksteissä olennaisinta ei ole ruttotaudin korrekti diagnosointi, vaan yleisen sairastumistilan ilmaiseminen (ks. luku 2.1), mutta myös nykypuhekielessä *rutto*-nominia voidaan käyttää kuvaamaan mitä tahansa tautia, kuten koronavirusta tai flunssaa (esimerkki 9). *Rutolla* on nykykielessä vakiintunut affektinen merkitys: se assosioidaan karkeasti kielteisiin tuntemuksiin, mikä näkyy muun muassa viitatessa mihin tahansa vakavaksi tai haitalliseksi koettuun ilmiöön (esimerkit 10 ja 11). Esimerkissä 10 *rutto*-lekseemillä viitataan perunapellolle levinneeseen tautiin, joka on todennäköisesti perunarutto.

Vaikka ilmauksessa ei kerrota täsmällistä taudinnimeä, pystyy perunarutosta tietämätönkin tulkitsemaan tilanteen vakavuuden. *Ruton* kokonaisvaltaisella affektisuudella on mahdollista tuoda ilmi ison ongelman ilmaantuminen. Vaikka *rutto* ei tässä yhteydessä viittaisikaan sanan konkreettiseen prototyyppiin, vaan johonkin toiseen haitalliseen ja leviävään ongelmaan, sen merkitys on mahdollista ymmärtää virkkeen antaman kontekstin perusteella.

(12) Köyhyys leviää *kuin rutto* (S24_2022)

(13) Vältän *kuin ruttoa* kaikenlaista velkaantumista - - (S24_2020)

(14) Korona on tosiaan paljon miedompi tauti *kuin rutto*, silti tämä korona saattaa muuttaa maailmaa suhteellisen paljon (S24_2020)

Rutto-nominin vakiintunut affektinen merkitys tulee ilmi erityisesti nykykielen aineistossa usein toistuvasta *kuin rutto* -vertauksessa (esimerkit 12 ja 13). Vertailukonjunktio *kuin* käytetään tyypillisesti komparatiivin yhteydessä (esimerkki 14), mutta *rutto*-lekseemiin verrattaessa *kuin*-konjunktioa käytetään pääosin rinnasteisissa yhteyksissä (VISK §817). Nykypuhekielen aineiston perusteella parikonjunktio *niin–kuin*, (*niin X kuin rutto*) esiintyy yksinkertaisempaa *kuin rutto* -vertausta harvemmin, mikä kertoo esimerkeissä 12–14 esiintyvän käyttöä vakiintumisesta nykykieleen.

Vertaileva konstruktio aktivoi mielikuvia hengenvaarasta, tarttuvuudesta tai inhottavuudesta, minkä taustalla vaikuttaa *ruton* alkuperäinen, jo Agricolan teksteissä esiintyvä merkitys. *Kuin rutto* -konstruktio on vertaileva rakenne, joka on vakiintunut nykykieleen yhtenevän merkityksen omaavaksi retoriseksi keinoksi. Siinä vertailun lähtökohtana oleva historiallinen tauti on menettänyt konkreettisen viittauskohteensa, ja toimii metaforisena äärimmäisen kielteisen tapahtuman tai vältettävän aiheen metaforana.

(15) oulainen tyhjenee kuin *rutto*, liike huoneita tyhjillään, väkivähenee, ei merijärven ouslasiin kannata liittyä, takapajunen kylä - - (S24_2023)

(16) Se on *rutto* parisuhteessa . (S24_2021)

(17) Kokoomus on *rutto* (S24_2022)

Vakiintuneista *kuin rutto* -rakenteen käyttöyhteyksistä poiketen konstruktiota käytetään ajoittain myös vakiintumattomissa affektisissa yhteyksissä (esimerkki 15), joissa sanoman ymmärrettävyys ei kärsi poikkeavasta käyttötavasta huolimatta. *Kuin rutto* -konstruktion lisäksi nykykieleen on vakiintunut metaforinen rakenne *X on rutto* [jossakin]. Konstruktio toimii retorisenä keinona, jota käytetään tyypillisesti yhteyksissä, joissa halutaan tuomita jokin huonoksi, syvälle juurtuneeksi ja epämieluisaksi koettu toimija (ks. esimerkit 7, 16 ja 17).

(18) On kuin valitsisi *ruton* ja koleran väliltä ... (S24_2021)

(19) Koleraa ja *ruttoako* vain on tarjolla (S24_2021)

Nykypuhekielen korpuksessa esiintyy toistuvasti myös vertaus *rutto ja/tai kolera* (esimerkit 18 ja 19), missä tyypillisesti verrataan huonoa vaihtoehtoa jonkin yhtä huonon kanssa. Vertauksessa puhuja arvioi sellaisia konsepteja, joiden tasa-arvoista huonoutta ei tarvitse edes perustella. *Rutto ja/tai kolera* -vertaus on vanhaa perua, juontaen juurensa kahteen Eurooppaa koetelleeseen tappavaan kulkutautiin. Esimerkissä 18 sanapari kehystää valinnan moraalisesti ongelmalliseksi ja pakotetuksi, kun taas esimerkissä 19 retorinen kysymys vahvistaa kokemusta vaihtoehdottomuudesta ja turhautumisesta.

(20) *Rutto*, että ketuttaa, ku kaikki hyvä pitää sotkea!! ! (S24_2020)

(21) Voi *rutto* raato ryökäle sanoo Ilari kun kaatui pilari! (S24_2023)

Rutto on vakiintunut nykykieleen myös voimasanana (esimerkit 20 ja 21). Kulosen (1990) mukaan voimasanan käytön hyväksyttävyyys on riippuvainen siihen liittyvästä

tunnelatauksesta, missä sen voima piilee. Nykyisistä kirosanoista suuri osa juontaa juurensa kirkolliseen kielenkäyttöön, kuten *saatana*, *jumalauta* ja *helvetti*. (Kulonen 1990.) Agricolan kirkollisissa teksteissä ei ole merkkejä *ruton* käytöstä voimasanana, vaikka sillä onkin voimakas ja huomiota herättävä merkitys kärsimyksen ja kuoleman metaforana (ks. luku 4.1.1).

Antti Koivusaari kertoo pro gradu -tutkielmassaan (2018) *rutto*-lekseemin olevan tyypillinen vanhoillislestadiolainen voimasana yhdessä *raato*- ja *ryökäle*-lekseemien kanssa (esimerkki 21), jotka ovat Koivusaaren tutkimuksen mukaan tunnetuimpia lestadiolaisia slangisanoja (Koivusaari 2018; 72–73). Lekseemin stilistinen merkitys, eli puhetilanteeseen asiaankuuluva tyyllisyys, kertoo tässä esimerkissä puhujan taustasta ja keskustelun asiallisuuden tasosta (Kangasniemi 1997: 13). Voimasanana *ruttoa* käytetään erityisesti tilanteissa, joissa halutaan sadatella ilman kaikkein rajuimpien kirosanojen käyttöä; se toimii vahvoja voimasanoja lievempänä ja kulttuurisesti hyväksyttävämpänä kiroamisen keinona.

(22) Rukoilkaamme armahdusta tästä *ruttotaudista*. (S24_2022)

(23) Me olemme havainneet, että tämä mies on *ruttotauti* ja metelinnostaja kaikkien koko maailman juutalaisten keskuudessa ja nasaretilaisten lahkoon päämies, (S24_2021)

(24) Matt.24:7 Biblia (1776) Sillä kansan pitää vastaan nouseman ja valtakunnan valtakuntaa vastaan, ja tulee *ruttotauti* ja nälkä maajärjestyks moneen paikkaan. (S24_2022)

Nykypuhekielessä yhdyssubstantiivi *ruttotauti* esiintyy edelleen tyypillisesti kirkollisissa tai uskonnollisissa konteksteissa. Tällöin se viittaa usein Raamatusta ja Agricolan suomennoksissa esiintyvään sairauteen, mutta se toimii myös metaforana jollekin koetulle uhalle tai epämieluisuudelle (esimerkit 22–24). Esimerkissä 22 mainittu *ruttotauti* voi esimerkiksi viitata mihin tahansa yliluonnolliseen vitsaukseen tai vain mitättömään kurkkukipuun.

Yhdyssanalla *ruttotauti* on pitkä historiallinen tausta, joka ulottuu Agricolan varhaisiin suomennoksiin. Sana on vakiintunut osaksi Raamatun kieltä, vaikka joissakin myöhemmissä käännöksissä se on osittain tyypistynyt tai korvautunut muilla ilmauksilla (ks. luku 2.2). Esimerkit 23 ja 24 edustavat keskustelufoorumiin lähetettyjä, enemmän tai vähemmän suoria sitaatteja Raamatusta, joissa *ruttotauti* on säilynyt yhdyssanamumuodossaan. Sana esiintyy edelleen uskonnollisissa ja kirkollisissa diskurssissa, sillä *ruttotauti* on vakiintunut suomen kielen alun perin Agricolan raamatunkäännösten kautta. Yhdyssubstantiivi on säilynyt Raamatun teksteissä muuttumattomampana kuin arkisessa puhekielessä.

(25) Mutta Suomen *ruttotauti* on ”ymmärtäminen”. (S24_2022)

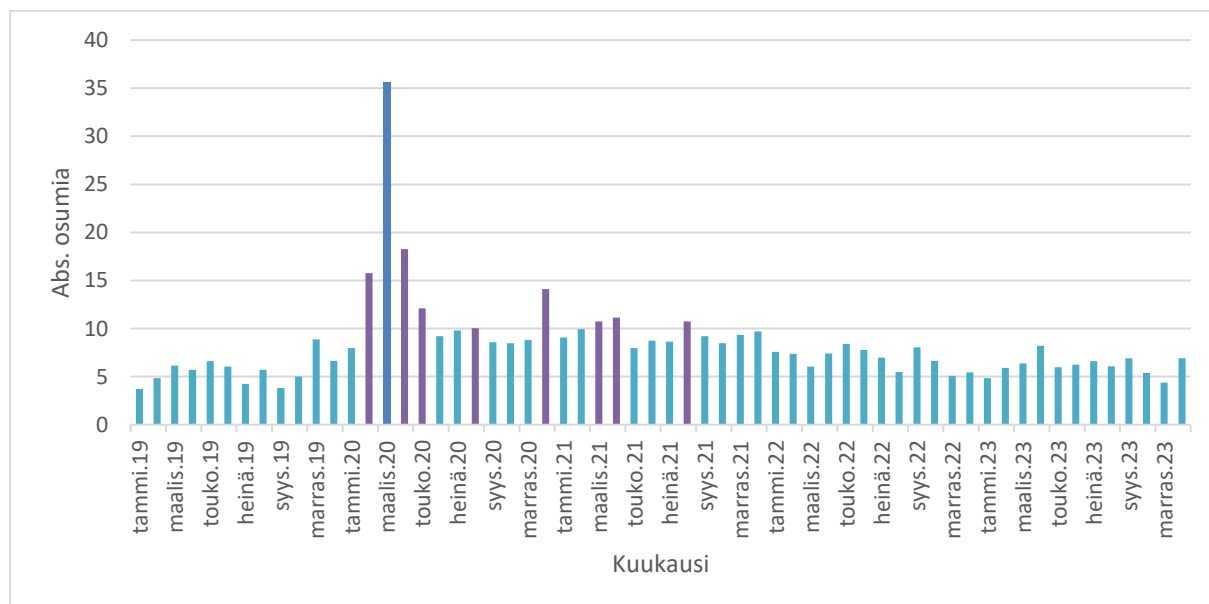
Lisäksi yhdyssubstantiivi *ruttotauti* esiintyy nykypuhekielessä toistuvasti sellaisessa merkitysyhteydessä, jossa sillä viitataan johonkin yhteiskunnallisesti tai kulttuurisesti haitallisena pidettyyn ilmiöön (esimerkki 25). Sanaa käytetään toistuvasti retorisena keinona kärjistämässä arvostelua ja korostamaan ilmiön koettua vahingollisuutta. Tällaisessa käytössä *ruttotauti* toimii vahvasti latautuneena metaforana, jonka teho perustuu sanan historiallisiin ja emotionaalisiin yhteyksiin. *Rutto*-lekseemiä käytetään Suomi24-korpuksen perusteella nykypuhekielessä tyypillisemmin retorisena keinona kuin sen prototyypisessä merkityksessä.

4.3 Ajankohtaisuus

Vuonna 2019 puhjennut koronavirus on puhututtanut erityisesti vuoden 2020 alussa, kun WHO (Maailman terveysjärjestö) julisti globaalin terveydellisen hätätilan (Auro – Paajanen – Koskelainen ym. 2022). Suomessa hallitus linjasi 16. maaliskuuta 2020 lisätoimenpiteitä, joiden tarkoituksena oli turvata yhteiskunnan ja talouselämän toimintaa, sekä suojata väestöä (Valtioneuvosto 2020). Koronavirus vaikutti tällöin jokaisen yksilön elämään aiheuttaen epävarmuutta ja pelkoa tulevasta, mikä näkyy myös käytetyn sanavaraston muutoksena. Nykypuhekielisisissä esimerkeissä 8 ja 9 (ks. luku 4.1.3) *rutto*-nominilla voidaan viitata mihin tahansa tautiin, kuten myös koronavirukseen (ks. esimerkki 9). Tässä yhteydessä sanan käyttö yleistyi eksponentiaalisesti vuoden 2020 maaliskuussa, koronarajoitteiden käyttöönoton ympärillä. Lekseemin yleistymistä havainnollistaa kuvio 1.

Kuvio 1. *Rutto*-sanan esiintymät Suomi24-korpuksessa.

Rutto-nominin yleisyys vuosina 2019–2023

Rutto-lekseemi tarjosi uudessa maailmantilanteessa suunnistaville suomenpuhujille kielellisesti tehokkaan tavan korostaa tapahtumien poikkeuksellisuutta, vakavaa ja koko yhteiskuntaa koskettavaa ilmiötä. Puhujat käyttivät sanaa metaforisesti sanan prototyyppiä unohtamatta.

(26) Heti alkoi joku lieventää ettei saa koronaa sanoa *rutoksi*. (S24_2020)

(27) Kyllä nämä *rutot* ovat enne maailman lopusta. (S24_2020)

Semanttisesti *rutto* tarjosi valmiin mallin, jossa uusi vaikeasti hahmotettava virus rinnastettiin historiallisiin kulkutauteihin ja yhteiskunnalliseen muutokseen. Sanan avulla puhujat pystyivät myös ilmaisemaan pelon ja turhautumisen tunteita. Esimerkki 26 osoittaa keskustelijoiden kokevan, että *rutto* on liioitteleva nimitys koronalle, mikä tulee ilmi predikaatista *lieventää*, mutta juuri tämä liioittelu tekee siitä retorisesti tehokkaan. Esimerkissä 27 puolestaan *rutto* kytketään apokalyptiseen viitekehykseen, jossa pandemia nähdään merkkinä maailmanlopusta, mikä yhteys on havaittavissa jo Agricolan kielessä.

Korpusaineisto osoittaa, että yhteiskunnallisten muutosten myötä myös kielenkäyttökontekstit ja niihin liittyvä keskeinen sanasto muuttuvat. Kognitiivisen kielitieteen näkökulmasta kielen ydin on merkitysten jakaminen ihmisten välillä, ja nämä merkitykset perustuvat ihmisten muodostamiin käsitteisiin ulkomaailman ilmiöistä. (Kuiiri 2012: 83–84.) Ihmisen kognitio toimii siten merkittävänä kieltä määrittävänä kontekstina. Tämä näkyy pandemia-ajan kielellisessä reagoinnissa, joka vaikutti *rutto*-lekseemin käytön yleistymiseen tartuntatautia kuvaavana käsitteenä. Kuvio 1 todistaa sanan käytön vähentyneen huomattavasti vuoden 2020 jälkeen. Sanan hetkellinen yleistymisen uuden maailmanlaajuisen pandemian puhjettua korostaa lekseemin nykyisen pragmasemanttisen käytön kytköstä Agricolan teksteihin. Sana ei ole koonaan menettänyt alkuperäistä 'nopeaa' ja 'runsasta' tarkoittavaa merkitystään, joka nousi pinnalle kuvaamaan uutta nopeasti leviävää tartuntatautia.

5 Päätäntö

Tutkielmassani olen analysoinut *rutto*- ja *ruttotauti*-lekseemien semanttisia ja pragmaattisia eroavaisuuksia Agricolan kielen ja nykypuhekielisen keskustelufoorumin välillä laadullisella korpusanalyysillä. Keskeisimmät havaintoni vastaavat tutkielman alussa asetettuihin tutkimuskysymyksiin:

1. Miten Agricolan teksteissä esiintyvä lekseemi *rutto* eroaa semanttisesti ja pragmaattisesti nykypuhekielessä esiintyvistä vastineista?
2. Mitä havainnot kertovat *rutto*-lekseemin käyttökontekstien ja merkitysten muutoksista?

Rutto-lekseemin prototyyppinen merkitys Agricolan kielessä on yksiselitteinen: se viittaa vakavaan, usein kuolemaan johtavaan tautiin (tyypillisimmin paiseruttoon), mutta myös mihin tahansa muuhun pelottavaan sairauteen tai Jumalalliseen rangaistukseen. Sanalla on jo Agricolan kielessä ollut voimakas affektinen lataus. *Rutto* ei ole neutraali sairautta kuvaava termi, vaan siihen liittyy kielteinen miellelyhtymä, kuten pelko, kärsimys ja kollektiivinen tuho. Sanan prototyyppinen merkitys on säilynyt nykykieleen, mutta sen rajat ovat laajentuneet, ja sille on syntynyt uusia tarkoituksia vanhan ohelle. Esimerkiksi *kuin rutto* -konstruktiossa historiallinen tauti toimii vertailun lähtökohtana viittaamatta kuitenkaan konkreettiseen sairauteen. Myös kirkollisessa kontekstissa *rutolle* syntynyt merkitys erityisesti Jumalan lähettämänä rangaistuksena on säilynyt Agricolan käännöksistä nykypäivään.

Vaikka varhaisessa suomen kirjakielessä esiintyvät *ruton* prototyyppiset merkitykset ovat säilyneet nykypuhekieleen kohtalaisen muuttumattomina, sanan viittauskenttä on jatkuvassa muutoksessa. Koronapandemian puhjettua *rutto*-lekseemille aiemmin vakiintuneet semanttiset ja pragmaattiset miellelyhtymät yhdistettiin uuteen globaaliin ilmiöön, ja sanalla alettiin kuvaamaan uuden ilmiön vakavuutta sekä nopeaa leviämistä. Jo vuosisatojen ajan affektisesti latautuneet sanat, kuten *rutto* aktivoituvat tarjoamaan tuttuja käsitteellisiä kehyksiä, joiden avulla epävarmuutta ja pelkoa voidaan jäsentää kielellisesti. Tämä ilmiö konkretisoitui vuoden 2020 maaliskuussa tapahtuneessa sanan käytön räjähdysmäisessä kasvussa.

Kummassakaan aineistossa metonymia ei näyttäydä keskeisenä merkityksenmuodostuksen mekanismina, vaan sanan prototyyppinen käyttö on selvästi hallitsevampaa. Nykypuhekielessä *rutto*-lekseemi on vakiintunut myös retorisenä keinona kuvaamaan muun muassa jotakin vastenmielistä ja välteltävää. Sana voi esiintyä esimerkiksi kärkkäissä kannanotoissa,

väittelyissä tai vertailuissa. Lekseemiä käytetään Suomi24-keskustelufoorumilla ajoittain myös voimasanana korostamassa sanan affektisuutta, kertoen sekä puhetilanteen tyylistä että puhujan emootioista. Kuten aiemmin totesin, *rutto*-lekseemin merkitys on säilynyt samankaltaisena Agricolan kielestä nykykieleen, mutta se on saanut uusia käyttötapoja erityisesti metaforisessa ja retorisisessa muodossa. *Rutto*-lekseemi on siis polyseeminen: sen keskeiset merkitykset kattavat sekä konkreettisen tartuntataudin että metaforisen merkityksen, jossa sana viittaa tuhoisiin ja leviäviin ilmiöihin.

Ensimmäinen tutkimuskysymys, joka koski *rutto*-lekseemin semanttisia ja pragmaattisia eroja Agricolan kielen ja nykypuhekielen välillä osoittautui analyttisesti hedelmälliseksi. Se johdatteli tarkastelemaan sanalle syntyneitä uusia käyttötapoja, kuten metaforisuutta ja retoriisuutta, affektisuutta, sekä lekseemille vakiintuneita konstruktioita (ks. luku 4.2). Nämä ominaisuudet nousivat aineistossa toistuviksi ja merkityksellisiksi piirteiksi. Sen sijaan sanan pragmasemanttista muutosta koskeva tutkimuskysymys toimi ennen kaikkea analyysia jäsentävänä kehyksenä, jonka avulla havaittuja merkitysmuutoksia oli mahdollista tulkita laajemmassa kontekstissa. Kysymys kannusti taustoittamaan kielenulkoista maailmaa, joka vastavuoroisesti vaikuttaa kieleen.

Tutkielmani sisältää laadullisen korpusanalyysin, jossa vertaillaan *rutto*- ja *ruttotauti*-lekseemien pragmasemanttisia eroja kahden toisistaan poikkeavan korpusaineiston pohjalta. Jatkossa ilmiötä olisi mielekäästä tarkastella esimerkiksi *rutto*-lekseemin semanttista ja pragmaattista muutosta vertailemalla sitä muuhun Agricolan teksteissä esiintyvään sairaussanastoon. Tällöin voidaan tutkia, onko sekä varhaisessa kirjakielessä että nykykielessä *ruton* sisältämä affektinen lataus poikkeuksellista vai toistuuko se muidenkin sairaussanojen yhteydessä. Alun perin tarkoitukseni oli tarkastella *ruton* ohella muitakin sekä Agricolan teksteissä että nykykielessä esiintyviä taudinnimiä, mutta tarkasteltava sana osoittautui odotettua laajemmaksi kokonaisuudeksi, joten päädyin syventymään vain yhden lekseemin analyysiin.

Tutkielmani toteutuksen ohella hahmottui tutkimusmalli, jonka avulla on mahdollista analysoida yksittäisen lekseemin semanttista ja pragmaattista kehitystä laadullisesti eri aikakausien aineistoja vertailemalla. Malli perustuu aineiston systemaattiseen lähilukuun sekä merkitysten ja käyttökontekstien luokitteluun, ja sitä voidaan soveltaa myös muiden lekseemien tutkimukseen. Metodologisesti tutkielmani aiheesta tehtävä jatkotutkimus voisi hyötyä laajemmasta ja osin kvantitatiivisesta korpusaineistosta, joka mahdollistaisi havaintojen yleistettävyyden arvioinnin sekä eri taivutus- tai yhdyssanamuotoihin ulottuvan tutkimuksen. Lisäksi

poikkikielinen vertailu voisi tarjota nykyistä syvempää ymmärrystä ilmiön kieli- ja kulttuurisidonnaisuudesta sekä siitä, missä määrin havaitut merkityksenmuutokset ovat universaaleja tai kielikohtaisia.

Nykyihminen ei ole kokenut ruttopandemiaa samalla tavalla kuin menneinä vuosisatoina, eikä ruton hallitsematonta ja laajamittaista leviämistä ole nähty pitkään aikaan. Siitä huolimatta lekseemin *rutto* affektiivinen merkitys on säilynyt ja juurtunut syvälle nykykieleen. Sana yhdistyy edelleen mielikuviin vaarasta ja hallitsemattomasta leviämisestä, vaikka suurin osa ihmisistä tuntee ruton vain historian ja kulttuuristen viittausten kautta. Sanan voimakkaat affektit kertovat kielen merkityksestä kielenulkoisista entiteeteistä puhuttaessa, sekä sen vallasta muovata kielenulkoista maailmaa. Rutto ei siis ole sen prototyypisessä merkityksessä pitkään aikaan uhannut maailmanlaajuisesti yhteiskuntaa, mikä osoittaa, että lekseemille kehittynyt metaforinen merkitys on luonnollinen osa sen pragmasemanttista kehityskaarta.

Lähteet

Aineislähteet

- City Digital Group (2025). *Suomi24 virkkeet -korpus 2021–2023, Korp-versio* [aineisto.] Kielipankki. Viitattu 16.3.2026. Saatavissa: <https://urn.fi/urn:nbn:fi:lb-2024030601>.
- Turun yliopisto, kieli- ja käännöstieteiden laitos, & Kotus (2020). *Mikael Agricolan teosten morfosyntaktinen tietokanta versio 1.1, Korp* [aineisto.] Kielipankki. Viitattu 15.3.2026. Saatavissa: <https://urn.fi/urn:nbn:fi:lb-2019121804>.

Tutkimuskirjallisuus

- Alasuutari, Pertti 2015. *Laadullinen tutkimus 2.0*, s. 2. [Verkkoversio, vaatii käyttöoikeuden.] Uusintapainos. Vastapaino, Tampere. Saatavissa: <https://www.elibslibrary.com/book/9789517685030>.
- Auro, Kirsi – Paajanen, Teemu – Koskelainen, Sami – Vaara, Suvi – Brunfeldt, Minna – Hanhila-Handelberg, Tuula – Luomala, Oskari – Reinikainen, Matti – Helve, Otto – Leino, Tuija – Sarvikivi, Emmi – Salminen, Mika – Kristiansson, Kati – Perola, Markus 2022. COVID-19- pandemian tunnusluvut Suomessa: ensimmäinen pandemiavuosi. [Verkkojulkaisu.] *Duodecim* 138(9): 821–30. Viitattu 31.12.2025. Saatavissa: <https://www.duodecimlehti.fi/duo16741>.
- Harju, Auli 2018. Suomi24-keskustelut kohtaamisten ja törmäysten tilana. [Verkkojulkaisu.] *Media & Viestintä* 41(1), s. 53. Viitattu 8.1.2026. DOI: <https://doi.org/10.23983/mv.69952>.
- Heikkilä, Elina 2020. Ohjeita ruton torjumiseksi. [Verkkojulkaisu.] Kotus, Helsinki. Viitattu 8.1.2026. Saatavissa: <https://kotus.fi/ohjeita-ruton-torjumiseksi/>.
- Hiltunen, Petri 2020. Kulkutaudit uudessa testamentissa. [Verkkojulkaisu.] Suomen evankelisluterilainen lähetysshiippakunta. Viitattu 11.1.2026. Saatavissa: <https://www.luterilainen.net/kulkutaudit-uudessa-testamentissa/>.
- Häkkinen, Kaisa 1994. *Agricolasta nykykieleen: Suomen kirjakielen historia*, s. 17, 412, 414, 443, 451. WSOY, Helsinki.

- 2005. Vanhat suomalaiset taudinnimet. [Verkkojulkaisu.] *Duodecim* 121(9): 993–7. Viitattu 26.12.2025. Saatavissa: <https://www.duodecimlehti.fi/duo94970>.
- 2007a. Mikael Agricolan elämä ja työ [Verkkojulkaisu.] Opetushallitus, Helsinki. Viitattu 20.12.2025. Saatavissa: <https://www.oph.fi/fi/koulutus-ja-tutkinnot/mikael-agricolan-elama-ja-tyo>.
- 2007b. Taudit ja tautien nimet Mikael Agricolan teoksissa. *Kielikello* 4/2007. [Verkkolehti.] Viitattu 26.12.2025. Kotus, Helsinki. Saatavissa: <https://kielikello.fi/taudit-ja-tautien-nimet-mikael-agricolan-teoksissa/>.
- Jantunen, Jarmo 2009. Ei pelkästään mielikuvituksen puutteen vuoksi – Kieliaineistojen systemaattinen käyttö kielentutkimuksessa. *Virittäjä* 113(1), s. 102–103. [Verkkolehti.] Kotikielen Seura, Helsinki. Viitattu 15.3.2026. Saatavissa: <https://journal.fi/viritaja/article/view/4171>.
- Kangasniemi, Heikki 1997. *Sana, merkitys, maailma: katsaus leksikaalisen semantiikan perusteisiin*, s. 13. Finn Lectura, Helsinki.
- Koivisto, Juhani 2021. Mikael Agricola – suomalainen raamatunkäännöstyön uranuurtaja. [Verkkojulkaisu.] Suomen Ev.lut. Kansanlähetys, Ryttylä. Viitattu 27.12.2025. Saatavissa: <https://kansanlahetys.fi/agricola/>.
- Koivusaari, Antti 2018. *Rutto, raato ja ryökäle – oululaisten käsityksiä vanhoillislestadiolaisien puhekielestä*. Pro gradu -työ. Oulun yliopiston suomen kielen laitos. URN: <https://urn.fi/URN:NBN:fi:oulu-201802011126>.
- Kotus = Kotimaisten kielten keskus.
- Kotus 2026. Yleiskieli ja muut kielimuodot. [Verkkojulkaisu.] Viitattu 24.2.2026. Saatavissa: <https://kotus.fi/kielenhuolto/yleiskieli-ja-sen-kehitys/yleiskieli-ja-muut-kielimuodot/>.
- KS = *Kielitoimiston sanakirja* 2024. Kotus, Helsinki. Päivitettävä julkaisu. Viitattu 7.1.2026. Saatavissa: <https://www.kielitoimistonsanakirja.fi/>.
- Kuiri, Kaija 2012. *Johdatus semantiikkaan*, s. 43, 45, 83–84. Finn Lectura, Helsinki.
- Kulonen, Ulla-Maija 1990. Miten suomalaiset kiroilivat ennen kristinuskoa. *Kielikello* 1/1990. [Verkkolehti.] Kotus, Helsinki. Viitattu 7.1.2026. Saatavissa: <https://kielikello.fi/miten-suomalaiset-kiroilivat-ennen-kristinuskoa/>.
- 1995. Sydäimestä syöpään, kalvosta keuhkoon. Suomen lääketieteellisen sanaston etymologiaa. [Verkkojulkaisu.] *Duodecim* 111(23): 2228-. Viitattu 20.12.2025. Saatavissa: <https://www.duodecimlehti.fi/duo50510>.

- Laalo, Klaus 2010. Monta Kalevalan sanakirjaa yksissä kansissa. *Kielikello* 2/2010. [Verkkolehdi.] Kotus, Helsinki. Viitattu 5.1.2026. Saatavissa: <https://kielikello.fi/monta-kalevalan-sanakirjaa-yksissa-kansissa/>.
- Lakoff, George 1987. *Women, fire, and dangerous things – what categories reveal about the mind*. University of Chicago Press, Chicago.
- Larjavaara, Matti 2007. *Pragmasemantiikka*, s. 27–26, 123, 125–127. SKS. Hakapaino, Helsinki.
- Lounela, Mikko 2006. Korpukset ja kielen tutkiminen. [Verkkojulkaisu.] Kotus, Helsinki. Viitattu 8.1.2026. Saatavissa: <https://kutus.fi/kolumni/korpukset-ja-kielen-tutkiminen/>.
- Ojutkangas, Krista – Larjavaara, Meri – Miestamo, Matti – Ylikoski, Jussi 2009. *Johdatus kielitieteeseen*, s. 76, 81, 180. [Verkkoversio, vaatii käyttöoikeuden.] Sanoma Pro, Helsinki. Saatavissa: <https://www.ellibslibrary.com/book/9789526320113>.
- Salmi, Heidi 2020. Mikael Agricolan teosten kielen päin-yhdyssanat suhteessa päin-partikkeleihin. *SJ* 62, s. 280. [Verkkolehdi.] Viitattu 20.1.2026. DOI: <https://doi.org/10.30673/sja.94222>.
- SES = *Suomen etymologinen sanakirja*. Kotus, Helsinki. Päivitettävä julkaisu. Viitattu 30.3.2026. Saatavissa: <https://kaino.kutus.fi/suomenetymologinensanakirja/>.
- SJ = *Sananjalka*. Suomen Kielen Seuran vuosikirja. Suomen Kielen Seura, Turku
- SKS = Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- SKST = Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia.
- Suomen akatemia. Akateemikko Kaisa Häkkinen. Viitattu 20.12.2025. saatavissa: <https://www.aka.fi/tietoa-suomen-akatemiasta/tietoa-meista/tieteen-akateemikot/aiemat-suomalaiset-tieteen-akateemikot/akateemikko-kaisa-hakkinen/>.
- Suominen, Kalle-Antti 2023. Tekoäly tutkimuksessa. [Verkkojulkaisu.] Turun yliopisto. Saatavissa: <https://intranet.utu.fi/fi/ajankohtaista/uutiset/2023/Sivut/linjaus-tekoalysta-tutkimuksessa-julkaistu.aspx>.
- Taylor, John R. 2003. *Linguistic categorization*, s. 378. Kolmas ja lisätty painos. Oxford Textbooks in Linguistics.
- Toropainen, Tanja 2017. *Yhdyssanat ja yhdyssanamaiset rakenteet Mikael Agricolan teoksissa*. [Verkkodokumentti.] Pro gradu -työ. Turun yliopiston kieli- ja käännöstieteiden laitos. URN: <https://urn.fi/URN:ISBN:978-951-29-6875-6>.
- Uotila, Panu 2023. Tekstianalyysityökalut auttavat löytämään tietomassasta uutisia. [Verkkojulkaisu.] *Suomen lehdistö*. Viitattu 20.4.2026. Saatavissa: <https://suomenlehdisto.fi/tekstianalyysityokalut-auttavat-loytamaan-tietomassasta-uutisia/>.

- Uusitalo, Harri – Salmi, Heidi – Elsayed, Duha 2024. Christfried Ganander tietokirjailijana. *SJ* 66(1), s. 8, 20. DOI: <https://doi.org/10.30673/sja.128072>.
- Valtioneuvosto 2020. Hallitus on todennut yhteistoiminnassa tasavallan presidentin kanssa Suomen olevan poikkeusoloissa koronavirustilanteen vuoksi. [Verkkajulkaisu] Opetus- ja kulttuuriministeriö, sosiaali- ja terveysministeriö, valtioneuvoston viestintäosasto, Helsinki. Saatavissa: <https://valtioneuvosto.fi/-/10616/hallitus-totesi-suomen-olevan-poikkeusoloissa-koronavirustilanteen-vuoksi>.
- Viinikka, Jenni – Voutilainen, Eero 2013. Ääniä ilmassa, merkkejä paperilla. *Kielikello* 3/2013. [Verkkolehti.] Kotus, Helsinki. Viitattu 5.1.2026. Saatavissa: <https://kielikello.fi/aania-ilmassa-merkkeja-paperilla-puhutun-ja-kirjoitetun-kielen-suhteesta/>.
- VISK = Hakulinen, Auli – Vilkuna, Maria – Korhonen, Riitta – Koivisto, Vesa – Heinonen, Tarja Riitta – Alho, Irja 2004. *Iso suomen kielioppi*. [Verkkoversio.] SKST 950. SKS, Helsinki. Saatavissa: <https://kaino.kotus.fi/visk/etusivu.php>.
- VKS = *Vanhan kirjasuomen sanakirja*. Kotus, Helsinki. Päivitettävä julkaisu. Viitattu 30.3.2026. Saatavissa: <https://kaino.kotus.fi/vks/>
- Vuorinen, Heikki 2021. Miten yhteiskunnat sopeutuvat pandemioihin. [Verkkolehti] *Duodecim* 137: 2725–9, s. 2725. Viitattu 31.12.2025. Saatavissa: <https://www.duodecimlehti.fi/xmedia/duo/duo16602.pdf>.
- Väisänen, Taru-Maija 2014. *Kai(t) ja kaikei vanhassa kirjasuomessa ja varhaisnykysuomessa – Syntaksis-semanttista tarkastelua*. [Verkkodokumentti.] Pro gradu -työ. Itä-Suomen yliopiston filosofisen tiedekunnan humanistinen osasto. URN: <http://urn.fi/urn:nbn:fi:uef-20150002>.

Liitteet

Liite 1. Korp-käyttöliittymässä valitut korpukset

<p>▼ ☐ <i>Historiallisia aineistoja</i> (115)</p> <ul style="list-style-type: none">▶ ☒ Agricola (9)▶ ☐ Vanhan kirjasuomen korpus (12)▶ ☐ Varhaisnykysuomen korpus (93)☐ Paul Sinebrychoffin kirjeenvaihto
<p>▼ ☐ <i>Tietokonevälitteistä viestintää</i> (36)</p> <ul style="list-style-type: none">▶ ☒ Suomi24 2001–2023 (23)▶ ☐ Suomi24 2016H2 (10)☐ Suomi24 2001–2014 (näyte)☐ Yliilauta☐ HS.fi [ACA]

Liite 2. Korp-käyttöliittymässä tehdyt haut

Hakuhistoria
X Tyhjennä hakuhistoria
kuin rutto
rutto
rutto..ab.1
rutto..jj.1
ruttotauti..nn.1
rutto..nn.1
rutto..nn.1
rutto-..nn.1
ruttotauti..nn.1